

Els represaliats del Pallars Sobirà encara són a les fosses

El 16 d'abril de 1938, en Magí Sempau i Sala, un noi de disset anys de casa Pierró, del poble d'Isavarre, no va celebrar la Pasqua. Era el dissabte sant i aquell dia les valls d'Àneu van ser ocupades per les forces franquistes que, exaltades per la victòria, van decidir convertir els afusellaments en instrument de revenja. Els militars, encapçalats pel general Antonio Sagardia Ramos, es van abocar a una repressió indiscriminada en què no tan sols es van assassinar, sense judici, molts homes i dones del Pallars Sobirà, sinó que molts no van deixar que fossin enterrats pels seus familiars. Malgrat això, Magí Sempau recorda nítidament aquell dia d'abril que, a les vuit del matí, els soldats franquistes van entrar al poble i, sense avisar ningú, van agafar tots els homes, inclòs a ell, i els van tancar a la capella del Roser. “Després van dir que havíem d'anar amb les mules a fer comboi —és a dir, a portar provisions a l'exèrcit al port de la Bonaigua—, i de males maneres i a cops ens van fer sortir per anar fins al riu. Quan fèiem el camí de baixada, un oficial li va dir a un soldat que no m'havien denunciat, que em deixés estar, però es veu que aquell noi estava empenyat, i em va ventar un cop de culata que em va deixar estès a terra.”

Amb la sort de cara

En Magí va tenir sort, i més si ens atenem al testimoni de Nadal Paulet Huguet, fill de casa Miqueu, que amb onze anys es va trobar orfe perquè aquella Pasqua tràgica el seu pare, **Joan Paulet**, jutge de pau a qui tothom considerava una persona equànime amb un únic pecat, ser republicà, va ser arrencat de casa: “Ells van dir que els portarien a fer comboi, però en realitat

ells sabien que algú els havia denunciat i que potser no tornarien.”

Una filera de mules, presoners civils i soldats va travessar la Noguera i es van enfilar fins al prat de Fuster, al poble de Sorpe, a prop d'una borda coneguda com d'Aspà, on dos membres de la comitiva, en Jep de casa Ramon i el jove de casa Jepa, van ser alliberats. Tot i que l'Andreueta, la dona de l'alcalde de Sorpe, va anar a visitar els militars per demanar clemència, als detinguts els va tocar viure hores d'angoixa, maltractaments i patiment, fins que els van fer cavar la pròpia fossa i diumenge a la matinada els van afusellar. “Los van matar essent innocents del tot —assegurava Magí Sempau—; volien sang i revenja, i els van fer pagar que volguessin trencar amb les imposicions feudals, però eren les millors persones del poble.”

Si tenim present que Isavarre és a pocs quilòmetres de la muga amb França, podem deduir que els detinguts —**Albert Mateu** de casa Anton, **Joan Paulet** de casa Miqueu, **Ramon Sala** de casa Constancet, **Pere Sala** de casa Pierró (oncle de Magí Sempau), **Jaume Sabatè** de casa Sastre, **Francesc Constança** de casa Carles, **Francesc Móra**, de casa Xamora, el gallec **José Aniell** d'Orense, **Josep Font** de casa Florentina d'Àreu i **Francesc Bringué** de casa Mascardó de Borén— estaven confiats que sense tenir delictes de sang el sol fet de fer complir la legalitat no els portaria a la mort. Unes previsions equivocades. No tan sols els van afusellar sinó que tres setmanes després, quan alguns dels seus familiars entre ells la filla d'en Ramon de casa Constancet, van pujar d'amagat al prat de fuster, es van trobar, amb esgarrifança, que els cossos no s'havien enterrat

com calia, i guineus, teixons i voltors se'ls estaven menjant. “Allò, en aquest poble on tan sols havien quedat vídues i mainada —explicava Magí—, va causar molta commoció, fins al punt que quan els militars van dir que no els deixaven enterrar en el cementiri no vam tenir altra sortida que cobrir la fossa amb pedres perquè així tinguessin un mínim repòs.”

La fossa descoberta

Seixanta-quatre anys després de la matança, en Magí Sempau ha decidit trencar el silenci, i en acabar de parlar amb Nadal Paulet, que no ens va poder acompanyar perquè havia d'aviar les ovelles, ha tornat a pujar al prat de Fuster per mostrar-nos el punt on encara avui els ossos de vuit persones com a mínim reposen en una fossa comuna, que no està indicada pel més mínim senyal. “Són aquí, al costat de la cabana de pedra sense sostre”, diu tot assenyalant una porció de terra triangular, situada a tres-cents metres de la borda d'Aspà. “L'Ajuntament [el poble pertany a Alt Àneu] ens va dur que volia posar-hi un recordatori, però ara per ara no ha fet res.”

Cementiri sense beneir

El cas del prat de Fuster, on reposen els morts d'Isavarre, es va reproduint cíclicament atot el Pallars Sobirà. Tan sols cal parlar amb la gent de més edat perquè, un cop ha perdut la por que encara genera el record del passat, t'informin que com a mínim hi ha altres tres punts a la comarca on les víctimes de la repressió continuen enterrades sense sepultura. Un dels casos més sagnants es troba al cementiri de Montardit de Baix, un recinte construït durant la República que fins a l'any 1974 va arrossegar l'estigma d'haver estat aixecat pels *rojós* i no va trobar un capellà que el volgués beneir. Allà, Pau Canal, un home de 83 anys que

per culpa del sistema de lleves i els avatars de la contesa es va trobar fent la guerra amb els *nacionals* mentre quatre germans seus defensaven la República, explica: “A lo cementiri en mataren a molts, quasi tots venien d'Escaló.”

Allà, segons recull Manuel Gimeno en el seu llibre *Revolució, guerra i repressió al Pallars (1936-1939)*, el 14 de maig de 1938 van matar-hi vuit persones, famílies enteres com la de casa Lluís, és a dir **Lluís Bardina, Maria Peiró i la seva filla Joana**; i allà, en una fossa comuna, hi van enterrar les víctimes d'Escaló conjuntament amb els onze veïns de Rialp: entre altres, **Josep Mallol**, un home de setanta anys amb cataractes als ulls, que van assassinar a la guixera de Sort. Joaquim Barbal, en el seu llibre *Els fets de la Guerra Civil a Rialp*, explica: “L'oncle Josep es trencà, agenollat a terra clamava per la sort dels seus cinc fills i la dona encinta que deixava, mentre **Joan Camps** donà visques a Catalunya i a Esquerra Republicana.”

El crim de l'hostal d'Aidí

Tot i que era molt jove, Jesús de casa Gassia de Berrós Jussà té molt present la tragèdia succeïda al peu de la carretera d'Esterrí a Llavorsí, dos-cents metres és avall on hi havia l'hostal d'Aidí, un punt on aquesta diada de Tots Sants algú hi ha posat un ram de flors. Allà, el 24 de maig van assassinar vuit persones, i encara hi estan enterrades: entre altres, **Jaume Nat** de casa Carrera, de 74 anys, afusellat pel fet de ser el pare de Josep Nat, fugit a França; **Gertrudis de casa Nanroi**, embarassada de set mesos, en lloc del seu home, Ferran Ribó, i **Nativitat Ginesta**, una adolescent esdevinguda llegenda en el subconscient sentimental del Pallars. Reposen en la fossa comuna que talla la nova carretera, al costat d'una pista de terra a pocs quilòmetres del túnel que substitueix l'antic revolt conegut pel Caragol i del prat del Coixet

d'Estaron, un altre escenari de tragèdia que guarda els ossos de set persones, entre les quals hi ha **Manuel Horteu**, que segons expliquen al poble quan van entrar els *nacionals* anava cridant: “Ja han arribat els nostres.”

Assassinada perquè la mare no parlava castellà

La història de **Nativitat Ginesta i Ribó**, la noia de 16 anys que va demostrar el seu amor filial acompanyant la seva mare, **Maria Ribó i Millà**, perquè aquesta no sabia parlar castellà, plana en la memòria pallaresa: “Quan van ser detinguda la Maria de casa Llinatge d'Escalarre —diu Jesús de Berròs Jussà—, la seva filla Nati es va oferir com a intèrpret. Els falangistes els van matar a tots, inclosa a ella, que era innocent, pura, i a sobre la van vexar.” Aquella salvatjada continua fent mal i és així que més d'un cop en Jaume de Cerbi aposta

perquè els seus ossos, com els de molts altres, siguin trets a la llum, recuperats, enterrats com cal i rehabilitat el record de tots els assassinats. Tan sols si s'estudia, s'investiga i es constata la brutalitat d'un bàndol guanyador que, com ha declarat Nadal Paulet, “va provocar un autèntic desastre matant persones honrades que creien en els seus ideals”, es podrà entendre la història recent d'una comarca on seixanta anys després es recorda que la gent dels pobles estava obligada a acollir els guàrdies civils a casa seva i que els ocupants van matar vells i dones, o sigui pares, mares i esposes, fins i tot embarassades, com a revenja perquè els homes havien fugit a França, la qual cosa demostrava que les llistes eren fruit de la delació i fetes per la gent de dreta del país. Però d'això, de qui va delatar, tot i que són noms coneguts de la zona, encara no se'n pot parlar.

Article de Paau Lanao i Andreu Camps

Publicat a la revista *Presència* (8 a 14 de novembre de 2002)

www.racocatala.com/cat1714